

О.М. Супрун, д-р екон. наук, професор
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

**ФОРМУВАННЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ В ПРОЦЕСІ
ПОРУШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Статтю присвячено питанню формування трансакційних витрат в процесі порушення господарських прав сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано необхідність застосування компенсаторних механізмів з метою зменшення трансакційних витрат на прикладі СТОВ Агрофірма ім. Т. Г. Шевченка Вовчанського району Харківської області в процесі втручання Харківського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України в господарську діяльність останнього.

Ключові слова: трансакційні витрати, сільськогосподарське підприємство, управління, антимонопольний комітет, держава, контроль.

Постановка проблеми. Об'єктивні процеси, які відбуваються сьогодні у розвитку аграрного виробництва як підсистеми зміцнення продовольчої безпеки України і утвердження нашої держави як ключового гравця на ринках сільськогосподарської продукції у світі, зумовлюють виникнення проблем, які іноді виходять за межі державного економічного регулювання та потребують вирішення шляхом побудови ефективних компенсаторних механізмів. Виключна значимість згаданого сегмента господарської діяльності підприємств продукує науково-практичну необхідність пошуку механізмів самозахисту останніми від втручання в господарську діяльність певних державних інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми трансакційних витрат досліджувалися засновниками інституціональної теорії О. Вільямсоном, Д. Нортон, Р. Коузом. В їх роботах зосереджувалася увага на необхідності формування зрозумілих для учасників господарського процесу правил гри.

Вітчизняна економічна наука, у тому рахунку й аграрного спрямування, забезпечила розвиток теоретико-методологічних аспектів регулювання за рахунок напрацювань І.І. Лукінова, П.Т. Саблука, М.Х. Корецького, О.М. Шпичака, М.Я. Дем'яненка, І.П. Прадіуса, С.Н. Іванкова, С.М. Кваші, А.Д. Діброва та ін.

В роботах М.Й. Маліка, О.Г. Шпикуляка акцентується увага на тому, що слабкість інституціональної системи в транзитивних економіках, до яких належить і вітчизняна, породжує відсутність гарантії забезпечення справедливих відносин у системі перерозподілу вартостей, а також формування трансакційних витрат. За визначенням С.Ю. Дефорж та А.Н. Клочко – трансакційні витрати виступають найважливішою детермінантою інституціонального будівництва [8].

Формулювання цілей статті. Показати необхідність застосування компенсаторних механізмів з метою зменшення трансакційних витрат на прикладі СТОВ Агрофірма ім. Т.Г. Шевченка Вовчанського району Харківської області в процесі втручання Харківського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України в господарську діяльність останнього.

Виклад основного матеріалу досліджень. За визначенням Буряка О.Г. управління як економічна категорія може виступати у двох формах: прямому та опосередкованому. Пряме державне управління не може поширюватися поза межі державної власності. Що ж стосується опосередкованого державного управління то воно здійснюється у вигляді державного регулювання і передбачає вплив на соціально-економічні процеси переважно економічними методами як у державному, так і не державному секторах. При цьому не виключається пряме державне втручання чи ухвалення нормативних актів стосовно окремих груп підприємств [6].

З вересня 2012 р. до теперішнього часу Харківське обласне територіальне відділення (ХОТВ) АМКУ з надуманих підстав тричі ініціювало порушення справ проти СТОВ АФ ім. Т.Г. Шевченка та вимагало здійснювати дії які протирічать Конституції України та Законам України.

Так, за період з 19.07.2012 по 11.06.2013 рр. Харківським обласним територіальним відділенням (ХОТВ) АМКУ винесено три рішення про визнання СТОВ АФ ім. Т.Г. Шевченка порушником антимонопольного законодавства в яких притягнуто підприємство до відповідальності, в першому випадку підприємство визнано монополістом на території сільської ради, а в двох інших начебто за не надання інформації та накладено штраф в кожному рішенні – 68000 грн.:

- №217-к – визнано незаконним Вищим Господарським судом України;

- №139-к – визнано судами на користь ХОТВ АМКУ – запит про третю особу;

- №193-к – визнане незаконним Вищим Адміністративним судом України.

ХОТВ АМКУ ініціювало позапланову перевірку підприємства з надуманих підстав, без порушення справи, знехтувало листом №8-11-19 від 23.02.2004 р. міністерства юстиції України з якого слідує, що договори оренди не відносяться до договорів з надання послуг, а отже не має послуги (товару) значить відсутні правові підстави для втручання ХОТВ АМКУ в господарську діяльність підприємства.

Підприємство зробило запит до ХОТВ АМКУ №22 від 31.01.2014 р. в якому просило повідомити з приводу чого та з чієї ініціативи порушуються справи проти СТОВ АФ ім. Т.Г. Шевченка , але до цього часу відповіді не отримало.

ХОТВ АМКУ було надано рішення Верховного суду України за участі СТОВ АФ ім. Т.Г. Шевченка № 6- 22940св07 від 4.03.2008 р. в якому чітко викладено позицію, щодо оренди землі у відповідності до Закону, але дане рішення було проігноровано ХОТВ АМКУ.

Згідно акту перевірки від 4.06.2014 р. податковою інспекцією за період з 1.05.2011 р. по 30.04.2014 р. порушень земельного законодавства СТОВ АФ ім. Т.Г. Шевченка не здійснювало, але бажання видати уявне за дійсне привело ХОТВ АМКУ до порушень Закону.

Всі три рішення колегії ХОТВ АМКУ винесені з порушенням положення та процедури розгляду справ, а саме рішення №217-к та 139-к приймалися за відсутності представника підприємства, а під час винесення рішення № 193-к представнику підприємства слова не надали.

Щодо другої справи, а саме № 3/12-113-13 (рішення адміністративної колегії ХОТВ АМКУ № 139-к від 25.06.2013 р.) хоча СТОВ АФ ім. Т. Г. Шевченка і сплатило штраф в сумі 68 тис. гривень у відповідності до рішення Вищого Господарського суду, але вважаємо його протизаконним і окремим елементом корупційної піраміди, оскільки суди не досліджували зміст відповіді на вимогу, а вона була надана чітко у встановлені строки, але не того змісту який ХОТВ АМКУ очікувало. Надати відповідь іншого змісту про третю особу в обмежений термін у підприємства не було ні законних підстав ні строку для проведення детального економічного аналізу.

Оскільки СТОВ АФ ім. Т.Г. Шевченка є споживачем послуг сертифікованих зернових складів то воно не може бути по суті порушником антиконкурентного Законодавства в розумінні ЗУ «Про Антимонопольний комітет України» та ЗУ «Про захист економічної конкуренції».

Своїми вимогами «щодо надання інформації» ХОТВ АМКУ порушило положення інформаційного листа АМКУ 43/01 №21-15/01-2527 від 28.05.2002 р. в якому зазначено: «Запитуючи інформацію, необхідно враховувати ще й таке. Питання повинні бути максимально конкретизовані, чіткі, зрозумілі, однозначні. Не повинні ставитися питання, які носять загальний характер. При необхідності роз'яснюється зміст питання». Ст. 2 ЗУ «Про захист економічної конкуренції» чітко визначає сферу його застосування, а саме «до відносин, які впливають чи можуть вплинути на економічну конкуренцію на території України». Не до дослідження ринку, не до збору інформації, а саме до відносин які впливають чи можуть вплинути на економічну конкуренцію.

В рішенні колегії №139-к ХОТВ АМКУ відсутнє посилання на такі відносини (та між ким вони виникають), а також не визначено як впливає чи може вплинути СТОВ АФ ім. Т.Г. Шевченка на економічну конкуренцію на території України, адже підприємство є споживачем послуг сертифікованого зернового складу, а отже не може бути монополістом по суті.

ХОТВ АМКУ нехтує Методикою визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку яка затверджена розпорядженням АМКУ № 49-р від 5.03.2002 р. Ст.11 методики «джерела інформації для визначення монопольного (домінуючого) становища» чітко визначає джерела інформації і жоден пункт методики не дає права вимагати не зрозуміло що та фінансову звітність (в обов'язковому порядку) у суб'єкта господарювання який не є порушником Закону .

Підстави для початку розгляду справи АМКУ встановлені ст. 36 Закону України «Про захист економічної конкуренції». Така підстава, як не надання інформації , не зазначена як підстава для початку розгляду справи про захист економічної конкуренції.

Отже, ХОТВ АМКУ було розпочато розгляд справ, за ознаками начебто порушення законодавства про захист економічної конкуренції СТОВ АФ ім. Т. Г. Шевченка за відсутності підстав.

Ст.26 ГКУ (Господарського Кодексу України) «Обмеження конкуренції» п. 2 «Умови та порядок обмеження конкуренції встановлюються Законом відповідно до цього Кодексу». Тобто ГКУ має вищий статус, а ніж ЗУ «Про антимонопольний комітет» та « Про захист економічної конкуренції», про це говорить і ст.41 ГКУ «Антимонопольно конкурентне законодавство».

Тоді ст.27,29 ГКУ чітко визначають хто ж є монополістом в економіці України та до кого можна застосувати антимонопольне

законодавство. В ГКУ відсутнє в жодній із статей посилання на неподання інформації, а тим більше суб'єктом господарювання який не є монополістом у відповідності до ст.27,29 ГКУ.

Господарським судом по другій справі (рішення адміністративної колегії ХОТВ АМКУ № 139-к від 25.06.2013 року) ігнорується «Інформаційний лист Вищого господарського суду України» від 13.04.2007 р. № 01- 8 /229 [9] у відповідності до якого «порушення органами Антимонопольного комітету України визначеної законом компетенції цих органів у прийнятті ними рішень повинно мати наслідком визнання господарськими судоми відповідних рішень недійсними.

Господарським судам необхідно вичерпано з'ясувати та відобразити в судових рішеннях, які саме негативні наслідки або інше порушення прав чи ущемлення інтересів суб'єктів господарювання чи споживачів могли б настати в результаті зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку.

Обов'язок з доведення в суді факту зайняття суб'єктом господарювання монопольного (домінуючого) становища на ринку покладається на Антимонопольний комітет України або його територіальне відділення, яке є стороною у справі.

Господарські суди у розгляді справ мають перевіряти правильність застосування органами Антимонопольного комітету України відповідних правових норм, зокрема, Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку, затвердженої розпорядженням названого Комітету від 05.03.2002 № 49-р.

Бажання наповнити бюджет будь яким чином та корупційна складова спонукають ХОТВ АМКУ нехтувати Законом, а Господарські суди ставати на захист таких дій.

Держава, формуючи відповідну політику регулювання, повинна передбачити й оцінити вигоди і витрати, які виникатимуть при здійсненні регуляторних дій, адже інститути та інституції, а також механізми можуть виявитися як раціональними, так і ірраціональними, а отже інституціоналізація економічного механізму несе відповідні ризики.

Витрати СТОВ АФ ім. Т.Г. Шевченка в процесі відстоювання своїх порушених ХОТВ АМКУ прав в судах є вагомими. Якщо по першій та третій справі вони складаються з витрат на транспорт, за розгляд справ господарськими та адміністративними судами, послуги юриста і т. інше, то по другій справі № 139-к, (інформація про елеватор ДЗПКУ) підприємством ще й сплачено штраф в розмірі 68000 грн до бюджету.

Висновки. Економічні системи сучасності зазвичай є ринковими. Система ринку в свою чергу базується на конкуренції, яка є головним

ринковим регулятором. Функціонування ринкового механізму опосередковано конкуренцією, яка за значимістю та впливовістю є визначальним інститутом ринку.

Проте механізм конкурентних взаємодій в ринковій економіці не є самодостатнім, адже на ринку присутні гравці, які намагаються вносити корективи у його функціонування. Серед таких гравців і держава, яка зазвичай здійснює економічну політику регулювання, в нашому випадку в особі ХОТВ АМКУ.

Трансакційні витрати визначені Р. Коузом як витрати користування ринковим механізмом, пізніше до їх складу стали відносити будь які види витрат, які виникають при взаємодії економічних агентів, а саме: логістичні, ведення переговорів, обміну, на виконання угод та контрактації, компенсаторні – зменшення негативного впливу неефективного державного регулювання. На сьогоднішній день можна стверджувати, що проблема обліку трансакційних витрат залишається відкритою, незважаючи навіть на те, що рівень даних витрат в Україні є досить значним. Існуючі методики здебільшого орієнтовані на наближену оцінку рівня трансакційних витрат, що визначається специфікою ведення бухгалтерського обліку в країні.

Бібліографічний список: 1. Конституція України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР // ВВР, 1996. □ № 30. □ Ст. 141. 2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Відомості Верховної Ради. □ 2003. □ №№ 18-22. □ Ст. 144. 3. Закон України «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 р., № 3659-ХІІ // ВВР України. □ 1993. □ № 50. □ Ст. 472. 4. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р., № 2210-III // ВВР України. □ 2001. □ № 12. □ Ст. 64. 5. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку. Затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 05.03.2002 р. № 49-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02>. 6. Буряк О.Г. Теоретические аспекты государственного регулирования / О.Г. Буряк // Государственное регулирование сельского хозяйства: концепции, механизмы, эффективность. □ М.: ВИАПИ им. Никонова, «Энциклопедия российских деревень» 2005. □ С. 38-40. 7. Віскузі В.К. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика / В. Кіп Віскузі, Дж. М. Вернон, Дж. Е. Гарингтон; [пер. з англ. ; наук. ред. пер. та авт. передм. О. Кілієвич]. – К.: Видво Соломії Павличко «Основи», 2004. – 1047 с. 8. Дефорж С.Ю., Клочко А.Н. Актуальные проблемы институализации транзитивной

економики // Наукові праці ДонНТУ. – Серія :Економічна. – 2008. – Вип. 34-1. – С.112-115. 9. Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 13.04.2007 року №01-8/229. 10. Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві : зб. матеріалів Дванадцятих річ. зборів Всеукр. конгр. вчених економістів-аграрників, 25-26 лют. 2010 р., Київ / ред.: П. Т. Саблук, В. П. Ситник, В. Я. Месель-Веселяк; Укр. акад. аграр. наук, Акад. екон. наук України, Нац. наук. центр "Ін-т аграр. екон.". □ К., 2010. □ 616. 11. Супрун О. М. Економічне регулювання аграрного виробництва: монографія / О. М. Супрун. □ К. : ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2011. □ 350 с. 12. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: монографія / Шпикуляк О.Г. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 396 с.

О.Н. Супрун. Формирование трансакционных издержек в процессе нарушения хозяйственных прав сельскохозяйственных предприятий. Стаття посвящена вопросу формирования трансакционных издержек в процессе нарушения хозяйственных прав сельскохозяйственных предприятий. Обоснована необходимость применения компенсаторных механизмов с целью уменьшения трансакционных издержек на примере СООО Агрофирма им. Т. Г. Шевченко Волчанского района Харьковской области в процессе вмешательства Харьковского областного территориального отделения Антимонопольного комитета Украины в хозяйственную деятельность последнего.

Ключевые слова: трансакционные издержки, сельскохозяйственное предприятие, управление, антимонопольный комитет, государство, контроль.

О.М. Suprun. The formation of transaction costs by infringement of economic rights of agricultural enterprises. With the development of the institutional environment, that is accompanied by raising the competition, increasing the number of suppliers and consumers of products and services, constant interaction with banks, the judges, license authorities, authorities of the State Tax Service and other public institutions, there is a process of increasing the part of the transaction costs as general expenses of the enterprise. This necessitates understanding the mechanism of their formation, that will provide management of these costs, that is a prerequisite for the effective industrial and economic activities of enterprise. The control of the composition and structure of transaction costs will help improve the cost effectiveness and financial sustainability of enterprises, so the study of transaction costs is urgent and

important in the account and by infringement of economic rights of agricultural enterprises.

The object is transaction costs. *The subject* of the study is the theoretical and practical approaches to the formation of transaction costs by infringement of economic rights of agricultural enterprises. *The aim* is to show the need for use the compensatory mechanisms to reduce transaction costs by the example of ALLC Shevchenko- Agricultural Firm in the Vovchansky district of the Kharkiv region in the intervention of Kharkiv regional territorial office of the Anti-Monopoly Committee of Ukraine in the economic activity of this Committee

Methodology. During the study there were used the method of abstraction, methods of induction and deduction, technical, comparative legal methods, the method of law interpretation and others.

The results. The article is devoted to the formation of transaction costs by infringement of economic rights of agricultural enterprises. The need for the use of the compensatory mechanisms to reduce transaction costs was proved by the example of ALLC Shevchenko- Agricultural Firm in the Vovchansky district of the Kharkiv region in the intervention of Kharkiv regional territorial office of the Anti-Monopoly Committee of Ukraine in the economic activity of this Committee.

Commercial courts must ascertain and reflect in judicial decisions which of the negative consequences or any other infringement of rights or of the interests the subjects of manages or consumers could occur as a result of abuse of monopoly (dominant) position on the market. Commercial courts must check by the handling of cases correct application the relevant legal norms of the Anti-Monopoly Committee of Ukraine. The state by the formation of relevant adjustment policy should anticipate and assess the benefits and costs that will arise in the implementation of regulatory actions.

Costs of ALLC Shevchenko- Agricultural Firm by the process of rectifying violated KRTO AMCU rights in the courts are significant. If on the first and third case they consist of expenses for transportation, for the management of economic and administrative courts, lawyer, etc., then on the second case №139-k (about elevator SFGCU) the enterprise paid a fine of 68000 USD. to the budget.

Transaction costs are necessary and obligatory attribute of market relations due to their social and economic nature. They are formed at different levels of market relations, resulting they have got different socio-economic sources of origin.

Key words: transaction costs, agricultural enterprise, management, the Anti-Monopoly Committee, state, control.